

О. Б. КИШКО-ЄРЛІ

МІЖНАРОДНА КОСМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: НОВІ ВИКЛИКИ

Визначаються основні засади та вектори розвитку міжнародної космічної відповідальності за шкоду, заподіяну космічними об'єктами, за такими напрямками як суб'єкти відповідальності, шкода, що підлягає відшкодуванню, абсолютний характер відповідальності, солідарна відповідальність запускаючих держав.

Ключові слова: міжнародна космічна відповідальність, запускаюча держава, держава реєстрації, абсолютна відповідальність, солідарна відповідальність запускаючих держав, шкода, заподіяна космічним об'єктом.

Кишко-Єрлі О. Б. Международная космическая ответственность: новые вызовы

Определяются основные начала и векторы развития международной космической ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами, по таким направлениям как субъекты ответственности, ущерб, который подлежит компенсации, абсолютный характер ответственности, солидарная ответственность запускающих государств.

Ключевые слова: международная космическая ответственность, запускающее государство, государство регистрации, абсолютная ответственность, солидарная ответственность запускающих стран, ущерб, причиненный космическим объектом.

Kyshko-Yerli Oksana. International Space Liability: new challenges

Main principles and development vectors of international space responsibility for damage caused by space objects are defined in such areas as subjects of responsibility, damaged obligatory for compensation, absolute character of responsibility, joint responsibility of launch countries.

Key words: international space responsibility, launch country, state of registration, absolute responsibility, joint responsibility of launch countries, damage caused by space object.

Виникнення міжнародного космічного права припадає на другу половину ХХ століття, коли людство розпочало активно

© КИШКО-ЄРЛІ Оксана Борисівна – кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу проблем космічного та екологічного права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького

досліджувати та використовувати космічний простір. Формування міжнародного космічного права обумовлено тим, що практично будь-який вид космічної діяльності зачіпає інтереси всього людства, а також здійснення більшої частини видів космічної діяльності є неможливим без міжнародного співробітництва¹.

У міжнародному космічному праві особливу увагу приділяють відповідальності за шкоду, заподіяну космічними об'єктами, що зумовлюється великою небезпекою, яка виникає під час здійснення космічної діяльності, й як наслідок - можливістю спричинення матеріальної шкоди іншим державам, їх юридичним і фізичним особам².

При цьому останні десятиріччя відзначаються суттєвим підвищенням науково-технічного потенціалу, стрімким розвитком космічних технологій та значною комерціалізацією і залученням приватного капіталу, що створює нові виклики перед міжнародним космічним правом в цілому та інститутом міжнародної космічної відповідальності зокрема.

Проблематика правового регулювання міжнародної космічної відповідальності була предметом розгляду багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Н.Р. Малишевої, В.М. Боричевського, Г.П. Жукова, Ю.М. Колосова, В.В. Семеняки, С.П. Малкова.

Основні принципи міжнародної космічної відповідальності були закладені в Договорі про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла 1967 р.3 (далі Договір по космосу), який є основним договірним джерелом міжнародного космічного права.

Так, відповідно до ст.VII цього Договору кожна держава-учасниця Договору, яка здійснює або організує запуск об'єкта в космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла, а також кожна держава-учасниця Договору, з території або установок якої здійснюється запуск об'єкта, несе міжнародну відповідальність за шкоду, завдану такими об'єктами або їх

складовими частинами на Землі, у повітряному або в космічному просторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла,

іншій державі-учасниці Договору, її фізичним або юридичним особам.

Пізніше Конвенцією про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами 1972 р.4 (далі Конвенція про відповідальність) був встановлений порядок реалізації такої відповідальності.

Відповідно до Договору по космосу у випадку міжнародного правопорушення держави несуть міжнародну відповідальність за всю національну діяльність в космічному просторі незалежно від того, хто здійснює космічну діяльність – урядові органи чи неурядові юридичні особи держави. Згідно зі ст. VI Договору по космосу діяльність в космосі юридичних осіб допускається тільки з дозволу і під постійним наглядом відповідної держави. У випадку здійснення космічної діяльності міжнародною організацією міжнародну відповідальність несуть разом як сама організація, так і держави, що приймають в ній участь.

Ця норма визначає особливість відповідальності за міжнародним космічним правом, оскільки в цілому за міжнародним правом держави не несуть відповідальності за дії своїх юридичних і фізичних осіб, якщо вони не діють від імені або за дорученням держави.

Відповідно до ст. II Конвенції про відповідальність запускаюча держава несе абсолютну відповідальність за виплату компенсації за шкоду, спричинену її космічним об'єктом на поверхні Землі або повітряному судну в польоті.

В зв'язку з цим особливої актуальності набирає питання ліцензування космічної діяльності на національному рівні, що дає змогу державі забезпечити належний професійний рівень суб'єктів космічної діяльності та забезпечує можливість контролю за їх діяльністю.

Ст. 10 Закону України «Про космічну діяльність»⁵ встановлюється, що будь-які суб'єкти космічної діяльності, які здійснюють або мають наміри здійснювати цю діяльність в Україні або під юрисдикцією України поза її межами, повинні одержати в центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері космічної діяльності, ліцензію на право здійснення цієї діяльності.

Перелік видів космічної діяльності, що підлягають ліцензуванню, мають визначатися законом, а ліцензії на провадження такої діяльності мають видаватися в порядку, встановленому законодавством.

Проте Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності»⁶, яким встановлено вичерпний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, не передбачено ліцензування будь-якого виду космічної діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день в Україні космічна діяльність не підлягає ліцензуванню, що є неприйнятним. З метою виправлення цієї ситуації відповідні зміни мають бути внесені до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Визначення терміну «запускаюча держава» міститься в Конвенції про відповідальність, а також в Конвенції про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір 1974 р.⁷ Визначення цього терміну є ідентичним в цих міжнародних угодах. Так, під запускаючою державою мається на увазі:

- держава, яка здійснює або організує запуск космічного об'єкту,
- держава, з території або установок якої здійснюється запуск космічного об'єкту.

Також Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір, оперує терміном «держава реєстрації», який означає запускаючу державу, до реєстру якої занесений космічний об'єкт відповідно до ст. II цієї Конвенції.

Цією статтею передбачається також, що коли космічний об'єкт запускається на орбіту навколо Землі або далі в космічний простір, запускаюча держава реєструє цей космічний об'єкт шляхом запису у відповідний реєстр, який нею ведеться. Якщо по відношенню до будь-якого такого космічного об'єкту існує дві або більше запускаючих держав, то вони разом визначають, яка з них зареєструє цей об'єкт.

Кожна держава реєстрації представляє Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй в найближчий практично здійснюваний строк інформацію про кожний космічний об'єкт,

який занесений в її реєстр (ст. IV Конвенції про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір).

Станом на сьогодні Україною були передані в ООН дані про такі космічні об'єкти, запущені Україною як Січ 1 (1995 р.), Січ 1М (2004 р.), Мікрон (2004 р.) та Січ 2 (2011 р.). Додатково слід акцентувати увагу на тому, що всі вони були запущені з території РФ, а саме з космодрому «Плесецк» та пускової бази «Ясний».

У відповідності з ідентичними визначеннями запускаючої держави, які передбачені Конвенцією про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір, і Конвенцією про відповідальність Україну і РФ слід визнати запускаючими державами відносно вищезгаданих космічних апаратів.

У відповідності до ст. V Конвенції про відповідальність за шкоду, коли двоє або більше держав сумісно здійснюють запуск космічного об'єкту, вони несуть солідарну відповідальність за будь-яку спричинену шкоду.

Запускаюча держава, яка виплатила компенсацію за шкоду, має право регресної вимоги до інших учасників сумісного запуску. Учасники сумісного запуску можуть укласти угоди про розподіл між собою фінансових зобов'язань, за якими вони несуть солідарну відповідальність. Такі угоди не зачіпають права держави, якій нанесена шкода, вимагати повної компенсації за шкоду на підставі цієї конвенції від будь-якої із запускаючих держав або всіх запускаючих держав, що несуть солідарну відповідальність.

Вважаємо за доцільне в подальшому рекомендувати Україні заключати угоди про розподіл фінансових зобов'язань у разі здійснення спільного з іншими державами запуску космічного об'єкту.

10 грудня 2004 р. ООН була прийнята Резолюція 59/115, якою у відповідності до Конвенції про відповідальність рекомендується державам розглянути питання про укладення угод щодо спільних запусків або програм співробітництва.

Резолюцією ООН №62/101 від 17 грудня 2007 р. «Рекомендації по вдосконаленню практики реєстрації космічних

об'єктів державами і міжнародними міжурядовими організаціями»⁹ рекомендовано:

- державі, з території або установок якої був здійснений запуск об'єкта, слід у разі відсутності попередньої домовленості зв'язатися з державами або міжнародними міжурядовими організаціями, які можуть бути кваліфіковані в якості запускаючих держав з метою спільного визначення якій державі або якій організації необхідно зареєструвати цей космічний об'єкт,

- у випадках спільних запусків космічних об'єктів кожен космічний об'єкт повинен реєструватися окремо і без шкоди для прав і обов'язків держав, космічні об'єкти слід включати у відповідності до міжнародного права, включаючи відповідні договори ООН щодо космічного простору, у відповідний реєстр держави, яка несе відповідальність за експлуатацію космічного об'єкта згідно зі ст. VI Договору по космосу,

- державам слід закликати постачальників послуг із запуску, що знаходяться під їх юрисдикцією, рекомендувати власнику та/або оператору космічного об'єкту звертатися до відповідної держави з питання реєстрації цього космічного об'єкта.

Додатково слід зазначити, що відповідно до ст. IV Конвенції про відповідальність, якщо в будь-якому місці, крім поверхні Землі, космічному об'єкту однієї запускаючої держави або особам чи майну на борту такого об'єкта, спричинена шкода космічним об'єктом іншої запускаючої держави і тим самим спричинена шкода третій державі або її юридичним чи фізичним особам, то в такому випадку дві перші держави несуть солідарну відповідальність перед такою третьою державою у встановлених межах.

Аналіз міжнародних угод дозволяє зробити висновок про те, що підставою для міжнародної космічної правової відповідальності є наявність шкоди. Відповідно до ст. 1 Конвенції про відповідальність під шкодою розуміється:

- смерть людини,
- шкода здоров'ю людини у вигляді тілесного пошкодження,
- інша (тобто не пов'язана з тілесним пошкодженням) шкода спричинена здоров'ю людини,

- знищення майна держави або фізичних чи юридичних осіб, або майна міжнародних міжурядових організацій,
- пошкодження майна держави або фізичних чи юридичних осіб, або майна міжнародних міжурядових організацій,

Цей перелік має виключний і закритий характер. Якщо космічний об'єкт призведе до наслідків, що не передбачені в цьому переліку, то і відповідальність не настає.

Як впливає з вищенаведеного, міжнародним режимом відшкодування шкоди, заподіяної космічними об'єктами, не передбачається відшкодування шкоди, наприклад довікллю. На нашу думку розширення переліку видів шкоди, що має підлягати відшкодуванню, має стати одним з напрямків вдосконалення міжнародного космічного права.

Також слід відзначити, що відповідальність за міжнародним космічним правом є абсолютною, тобто може мати місце не залежно від вини держави, що запускає, для її настання є достатнім самого факту нанесення шкоди космічним об'єктом. При цьому верхня межа компенсації, що виплачується, не встановлюється.

Приймаючи до уваги необмежений розмір відповідальності за міжнародною космічною відповідальністю, важливу роль в національному законодавстві космічних держав має відігравати механізм забезпечення такої відповідальності.

Ст. 7 Закону України «Про страхування»¹⁰ до обов'язкових видів страхування віднесено страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі. Вважаємо, що в майбутньому новим напрямком наукового дослідження в цій сфері може стати пошук та запровадження додаткових механізмів забезпечення міжнародної космічної відповідальності.

Положення Конвенції про відповідальність не застосовуються у випадках шкоди, спричиненої космічним об'єктом запускаючої держави:

- громадянам цієї запускаючої держави,
- іноземним громадянам протягом того часу, коли вони приймають участь в операціях, пов'язаних з цим космічним

об'єктом, з часу його запуску або на будь-якій іншій наступній стадії аж до його спуску, або в той час, коли вони знаходяться за запрошенням цієї запускаючої держави в безпосередній близькості до району запланованого запуску або повернення об'єкта.

Виключенням із принципу абсолютної відповідальності є випадок, якщо в будь-якому місці, крім поверхні Землі, космічному об'єкту однієї запускаючої держави або особам чи майну на борту такого космічного об'єкта завдана шкода космічним об'єктом іншої запускаючої держави, то остання несе відповідальність, тільки коли шкода спричинена з її вини або з вини осіб, за яких вона відповідає (ст. III Конвенції про відповідальність). Таким чином, в цьому випадку відповідальність базується на принципі вини.

Конвенція про відповідальність детально визначає порядок пред'явлення та розгляду претензій про компенсацію за шкоду, спричинену космічними об'єктами.

Підсумовуючи вищенаведене слід зазначити, що існуючий міжнародний правовий режим відповідальності за шкоду, яка заподіяна космічними об'єктами, має продовжувати розвиватись шляхом визначення нових видів шкоди, яка повинна підлягати компенсації, розробки модельних угод щодо розподілу фінансових зобов'язань за солідарною відповідальністю, яку несуть дві або більше запускаючих держав. Додатково вважаємо, що має бути встановлена відповідальність за забруднення навколоземного космічного простору.

Ефективному правозастосуванню міжнародного правового режиму космічної відповідальності має сприяти внесення змін до національного законодавства України, запропонованих у статті.

1. *Международное право* : учебник / отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. – М. : Междунар. отношения, 1995. – С. 536. 2. *Міжнародне публічне право* : підручник / [Репецький В.М., Лисик В.М., Микієвич М.М., А. О. Андрусевич А.О.] ; МОН України, Львівський національний університет імені Івана Франка. - 2-е вид., стер. – К. : Знання, 2012. – 440 с. 3. Договір ООН про принципи діяльності держав щодо дослідження та використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, 1967 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_480. 4. Конвенція про міжнародну відпові-

дальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами, 1972. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_126 **5.** *Про космічну діяльність* : Закон України від 15 листопада 1996 р. №502/96-ВР // ВВР України. – 1997. – №1. – Ст. **2.** **6.** *Про ліцензування видів господарської діяльності* : Закон України від 2 березня 2015 р. №222-VIII // ВВР України. – 2015. – № 23. – Ст. 158. **7.** *Конвенція про реєстрацію об'єктів, що запускаються в космічний простір*, 1974 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_253 **8.** *Договори и принципы Организации Объединенных Наций, касающиеся космического пространства*. – Нью-Йорк, 2008. – С. 77. **9.** *Там же*. –С. 79. **10.** *Про страхування* : Закон України від 07 березня 1996 р. №85\96-ВР // ВіВР України. – 1996. – №18. – Ст. 78.

Kyshko-Yerli Oksana. International Space Liability: new challenges

In International Space Law special attention is paid for responsibility for damaged caused by space objects. It is determined by high level of risk, which arise while providing space activity and as a consequence possibility of caused material damage for other states, their natural or juridical persons.

At the same time, last decades are characterized by significant increasing of scientific and technical potential, impetuous space technology development and significant commercialization with involving private capital. It create new challenges for International Space Law in general and institute of international space responsibility in particular.

In accordance with art. VI of «States Parties to the Treaty shall bear international responsibility for national activities in outer space, including the moon and other celestial bodies, whether such activities are carried on by governmental agencies or by non-governmental entities, and for assuring that national activities are carried out in conformity with the provisions set forth in the present Treaty. The activities of non-governmental entities in outer space, including the moon and other celestial bodies, shall require authorization and continuing supervision by the appropriate State Party to the Treaty. When activities are carried on in outer space, including the moon and other celestial bodies, by an international organization, responsibility for compliance with this Treaty shall be borne both by the international organization and by the States Parties to the Treaty participating in such organization.

Each State Party to the Treaty that launches or procures the launching of an object into outer space, including the moon and other celestial bodies, and each State Party from whose territory or facility an object is launched, is internationally liable for damage to another State Party to the Treaty or to its natural

or juridical persons by such object or its component parts on the Earth, in air or in outer space, including the moon and other celestial bodies.

This rule of law is determined peculiarity of responsibility in International Space law, since in general in International Law states are not responsible for operation of theirs natural or juridical persons, until they behaved from state name or its assignment.

In this connection the question of space activity licensing in the national level become specially actual, as it provide to state opportunity to assure correct professional level of space activity subjects and possibility to control their activity.

Unfortunately, now day's space activity in Ukraine is not a subject of licensing. Since this situation is unacceptable, relevant changes should be introduce to the Law of Ukraine "On licensing kinds of commercial activity".

The definitions of launch state and state of registration are also analyzed in article. In accordance with them Ukraine and Russian Federation should be recognized as a launch states for such space objects as Sich 1, Sich 1M, Micron and Sich 2.

In accordance with art. V of Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects whenever two or more states jointly launch a space object, they shall be jointly and severally liable for any damage caused.

Feel necessary in the future to recommend for Ukraine to conduct agreements on allocation of costs in case of joint with other countries launch of space object.

On the base of international treaties analysis is possible to make conclusion that the ground for international space responsibility is existence of caused damage.

List of damage is fix in art. I of Convention on Liability. This list has exclusive and closed character. If space object will caused consequences, which are not determined in this list, responsibility will not occur. That is why international regime of damage compensation caused by space objects is not covering compensation of damage caused to environment. Additionally in article is proposed to establish responsibility for pollution of terrestrial space.

Key words: international space responsibility, launch country, state of registration, absolute responsibility, joint responsibility of launch countries, damage caused by space object.